

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΗΝ «ΑΝΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΙΝΗΣ»

Εις πρόσφατον έργασίαν μου περὶ τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῆς οἰκογενείας τῶν Καβασιλῶν¹ ἐνδιέτριψα εἰδικώτερον εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ὁρθῆς χρονολογήσεως καὶ ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς «Ἀννης τῆς Παλαιολογίνης», ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Τριγωνίου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν Θεσσαλονίκης².

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἴδικῆς μου ἔρευνης ἡσαν ὅτι αἱ μέχρι τοῦ 1976 ἔρευναι ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Kirchoff (1862), Duchesne (1876), Δήμιτσα (1896), Tafrali (1913), Γούναρη καὶ Θεοχαρίδου (1976) κατέληγαν εἰς ἀμφίβολα συμπεράσματα τόσον ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς³.

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ, πρῶτον ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ὁρθὴ χρονολογία εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς (στίχοι η' καὶ θ') εἶναι τὸ ἔτος 1351 μ.Χ. καὶ ὅχι τὸ 1355/1356 μ.Χ., ὡς ἐπιστεύετο μέχρι τοῦ 1976, δεύτερον ἀποκαθίσταται ἀκριβῶς ἡ ἐπιγραφὴ εἰς τὸ σύνολόν της, ὡς πρὸς τὴν ὁρθὴν ἀνάγνωσιν, τὴν ὁρθὴν γραφὴν καὶ τὴν στίξιν καὶ τρίτον καταβάλλεται ἴδιαιτέρα προσπάθεια ἀκριβεστέρας ἀποσαφηνίσεως τῶν ἐφθαρμένων τριῶν τελευταίων στίχων (ζ', η' καὶ θ') χωρίς, βεβαίως, ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου νὰ διεκδικήται ἡ ἀλάθητος ἀνάγνωσις, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς μεγάλης φθορᾶς εἰς τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς.

Καὶ ἰδοὺ ὅτι μετά μείζονος ἐνδιαφέροντος ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν προβληματισμὸν τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς, ἔξ ἀφορμῆς λίαν περισπουδάστου καὶ πρωτούπου καὶ μοναδικῆς εἰς τὸ εἰδός της ἔργασίας, ἐκτὸς ἐμπορίου, τοῦ ἀκαμάτου ἔρευνητοῦ κ. Νικολάου Μουτσοπούλου, καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολή Ἡ μορφολογία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Λεύκωμα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐπιγραφῶν», Θεσσαλονίκη 1977⁴, διότι εἰς τὴν ἔργασίαν ταύτην γίνεται, μεταξὺ ἄλλων,

1. Βλ. Ἀθ. Ἀ γ ε λ ο π ο ύ λ ο υ, Τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας τῶν Καβασιλῶν, Θεσσαλονίκη 1977, «Μακεδονικά» 17(1977)367-396.

2. Συμφώνως πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀνάγνωσιν ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτω:

ΑΝΗΓΕΡΩΗ Η ΠΑΡΟΥ
ΣΑ ΠΥΛΗ ΟΡΙΣΜΩ ΤΗΣ
ΚΡΑΤΑΙΑΣ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ
ΚΥΡΑΣ ΑΝΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙ-
ΟΛΟΓΙΝΗΣ. ΥΠΗΡΕΤΗΣΑΝΤΟΣ
ΚΑΣΤΡΟΦΥΛΑΚΟΣ ΙΩ ΧΑΜΑΕΤΟΥ
ΤΟΥ ΚΕΡΑΜ(ΕΩΣ) ♀ ΤΩ ζω
ΝΘ

3. Ἀθ. Ἀ γ ε λ ο π ο ύ λ ο υ, Τὸ γενεαλογικὸν δένδρον..., ἔ.ἀ., σ. 387-394.

4. Εἰς τὸ ἔσω ἐξώφυλλον ἔχει τὸν τίτλον «Συμβολὴ στὴ μορφολογία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Λεύκωμα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐπιγραφῶν». Ἐν σ. 17 γίνεται μνεία ὅτι

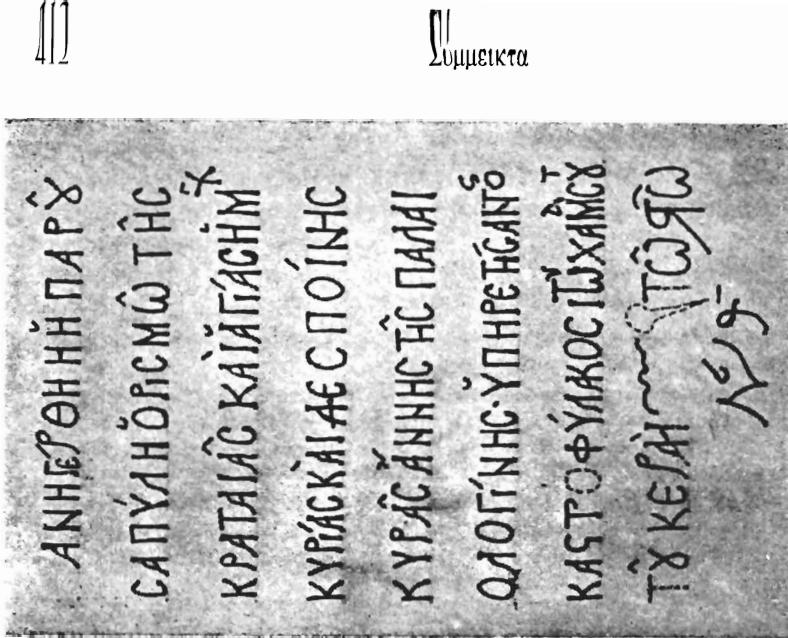

Fig. 2. Η επιγραφή της Πλήνης "Ανης Παλαιολόγης τοῦ 1351, Αγάρωσις Αθ., Αγγελοπούλου
(Συχριφημα, Εμμ. Παπαγεωργίου. Παράδ. Αγγελοπό-
λω, Τὸ γενεαλογικὸ δέδρον τῆς οἰκογενεῖας τῶν Κα-
βασίδων, «Μαζεδονικό» 17, 1977, 391, ὥπ' ἀριθμ. 5)

Fig. 1. Η επιγραφή δύοις εἶχε τὸ 1977
(Φωτ. Γ. Γ. Καυταλέρη. Παράδ. Αγγελοπόλεωφ, Τὸ γενε-
αλογικὸ δέδρον τῆς οἰκογενεῖας τῶν Καβασίδων, «Μαζε-
δονικό» 17, 1977, 391)

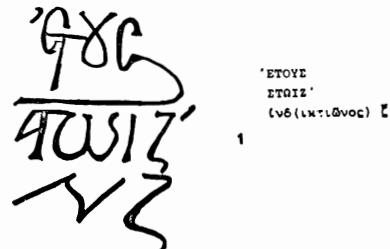
μορφολογική ἀνάλυσις τῶν στοιχείων γραφῆς τῆς ἐπιμάχου ἐπιγραφῆς «Ἀννης τῆς Παλαιολογίνης» (σ. 18, 20 καὶ 25) καὶ δίδεται ἀκριβές, ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπόγραφον τοῦ συνόλου τῆς ἐπιγραφῆς (σ. 31 τοῦ «Ἀρχείου Ἐπιγραφῶν»).

Συγκεκριμένως, ἔξ αφορμῆς τῶν ἀνωτέρω, ἡς μᾶς ἐπιτραποῦν συμβολαὶ τινες ἐπὶ δύο σημείων, πρῶτον ἐπὶ τῆς χρονολογήσεως καὶ δεύτερον ἐπὶ τῆς μορφολογίας τῆς ἐπιγραφῆς· πρόκειται περὶ τῶν ἐφθαρμένων στίχων ζ', η' καὶ θ' (βλ. εἰκ. 1 καὶ 2).

α) Ἔ π ι τ ἦς χ ρ ο ν ο λ ο γ ή σ ε ω ως. Ὁ κ. Μουτσόπουλος, ἐνδιαφερόμενος πρωτίστως διὰ τὴν μορφολογίαν τῆς γραφῆς τῆς ἐπιμάχου ἐπιγραφῆς, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ἀναφερθῶμεν ἐν συνεχείᾳ, δὲν ἐρευνᾷ, ως εἰκός, τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς νιοθετεῖ τὴν μέχρι τοῦ 1976 γενικῶς ἀποδεκτὴν χρονολογίαν τοῦ ἔτους 1355/1356 τῶν Duchiessne-Tafrali καὶ ἡμετέρων. Ἀπεδείχθη δῶμας ἐν τῇ ὑμετέρᾳ μελέτῃ διὰ σειρᾶς ἐπιχειρημάτων ὅτι ἡ ὄρθη χρονολογία εἶναι τὸ ἔτος 1351. Πρὸς περαιτέρω ἐπιβεβαίωσιν καὶ ὑποστήριξιν τῆς ἡμετέρας χρονολογίας, ἔξ αφορμῆς τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Μουτσοπούλου δημοσιευμένου (ἐν σ. 29 τοῦ «Ἀρχείου Ἐπιγραφῶν») καὶ ὄρθδως ἀναγινωσκομένου (ἐν σ. 25) πίνακος ὑπὸ ἀριθ. 70 (βλ. εἰκ. 3), ἀνεύρομεν ἐν ἐπὶ πλέον πειστήριον, ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῶν ἴνδικτιώνων ἔξαγόμενον.

Ο κ. Μουτσόπουλος ὄρθδως διαβάζει ἵνδ. ζ' εἰς τὸν πίνακα 70 (βλ. εἰκ. 3), διόπερ εὐρίσκεται εἰς ἅμεσον συνάρτησιν μετά τῆς χρονολογίας 6817×1309 μ.Χ., διότι, ως γνωστόν, ἐάν διαιρέσωμεν τὸ 6817 μὲ τὸ 15, κύκλον ἐτῶν μιᾶς ἵνδ., τότε θὰ ἔχωμεν ἵνδ. ζ'.¹

Κατὰ τὴν αὐτήν, λοιπόν, ἔννοιαν, ἡ ὑπὸ τῶν Duchiessne-Tafrali καὶ ἡμετέρων εἰς τὴν ἐπίμαχον ἐπιγραφὴν ἀποδεκτὴ γενομένη χρονολογία $6863 - 5508 = 1355$ μ. Χ. ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἵνδ. η', καὶ δχι θ', ὥπως εἰσηγοῦνται οὗτοι. Διτ' αὐτὸν τὸν λόγον οἱ ἀνωτέρω δὲν ἀποκλείουν καὶ τὸ ἔτος $6864 - 5508 = 1356$ μ.Χ., ἐπειδὴ ἀντὸν ἀκριβῶς τὸ ἔτος ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἵνδ. θ'. Ἄλλα μία τοιαύτη προσέγγισις τοῦ ζητήματος εἶναι μόνον ὑποθετική καὶ οὕτε καν ἐνδεικτική, ἐφ' ὅσον ἀντιτίθεται πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὑπὸ Tafrali δημοσιευόμενον σκαρίφημα παραπλανᾶ τὸν μελετητήν, διότι εἰς τὸ τέλος τοῦ η' στίχου ἐπινοεῖται μετά τὸν ἀριθμὸν ζω (=6800) ὁ ἀνύπαρκτος $\xi\Gamma=63$ (βλ. εἰκ. 4), ἐπειδὴ ἔπρεπε ὁ πωσδήποτε νὰ εὑρεθῇ ἡ χρονολογία $6863 - 5508 = 1355$ μ.Χ.². Ἐξ ἀλλού, ἵνδ. ε' ἀντιστοιχεῖ ἀντιστρόφως πρὸς τὸ ἔτος $6800 - 5508 = 1292$ μ.Χ., ἀποδεκτὸν διὰ τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω Kirchoff-Δήμιτσα, καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὰ πράγματα, διότι ἡ "Αννα Παλαιολογίνα, περὶ τῆς ὁποίας ἡ ἐπι-

Εἰκ. 3. Νάξος. Ἀπείρανθος. "Αγιος Ιωάννης ο Θεολόγος, 13 9

(Παρά Μουτσοπούλωφ, Συμβολὴ... σ. 25)

ἡ μελέτη αὕτη ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον τόμον, διότι θὰ ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ δεύτερος, εἰς τὸν δόποιον θὰ γίνεται λόγος περὶ τῆς μορφολογίας γενικῶς τῶν ἐπιγραφῶν καὶ θὰ δίδωνται πληροφοριακά στοιχεῖα δι' ὅλον τὸ ἐπιγραφικὸν ὑλικὸν ἀπὸ πλευρᾶς θέσεως, διαστάσεων, χρονολογήσεως κ.λ. (πρβλ. καὶ σ. 12).

1. Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῶν ἵνδ., βλ. σχετ. H. L i e t z m a n n - K. Aland, Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1-2000 nach Christus, Berlin 1956, σ. 53.

2. Α γ γ ε λ ο π ο ύ λ ο u, ξ.ά., σ. 389.

γραφή, «άπό τοῦ 1351 ἡδη εὑρίσκεται εἰς Θεσσαλονίκην ἀναλαμβάνουσα ἀπὸ συμφώνου μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Καντακουζηνοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως παρὰ τῷ υἱῷ συναυτοκράτορι μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν συνωμοσίαν αὐτοῦ καὶ τοῦ σέρβου Κράλη Στεφάνου Δουσάν ἐναντίον τοῦ Καντακουζηνοῦ, τὸ αὐτὸ ἔτος»¹. Ἄρα, ὁ ΝΘ τοῦ θ' στίχου ἐπ' οὐδενὶ ἀντιπροσωπεύει οὐδὲ. θ' ἢ ε' ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν 59 ὡς συνέχειαν τοῦ ἀριθμοῦ 6800 εἰς τὸν στίχον η' διὰ νὰ ἔχωμεν τὸ ἔτος 6859-5508=1351 μ.Χ., εἰς τὸ ὄποιον ἀντιστοιχεῖ οὐδὲ. δ', ἢ ὅποια ὅμως

ΑΝΙΓΕΡΘΗΗΠΑΡ�
САПУЛНОРСМУТ्ह
ΚΡАТАΙАСКАΙΑГИАЧН
КҮРДАСКАЛАЕСПОИҢ
КҮРДАСАНННСТСПАЛА
САСЫННСҮПИРЕТИАН
КАФУДАКУСІВХАМЕ
8КОНІССССТВСУЗ
ωλ²

Eἰκ. 4. Σκαρίφημα Tafrali (1913)

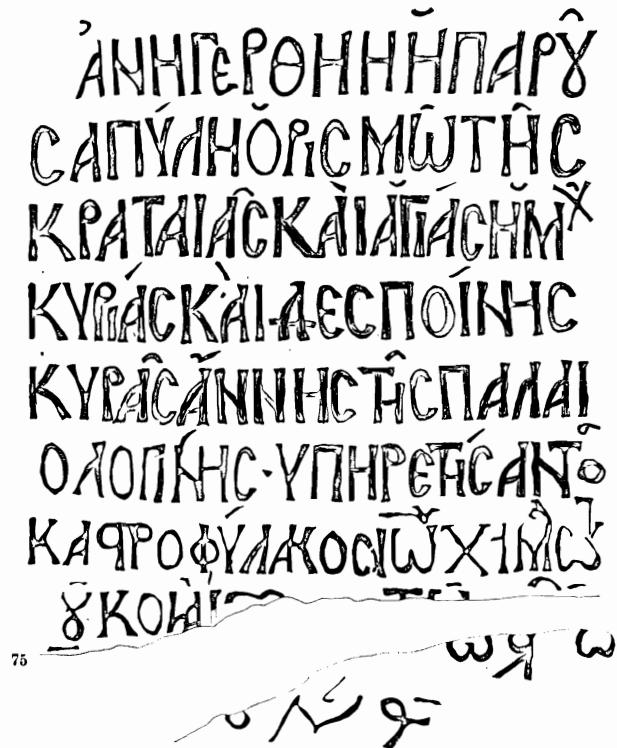
(Παρά Tafrali, Topographie de Thessalonique, 1913, σ. 49.

Πρβλ. καὶ παρά 'Αγγελοπούλω. Τὸ γενεαλογικόν δένδρον τῆς οἰκογενείας τῶν Καβαστλῶν, «Μακεδονικά» 17, 1977, 390)

1. Αὐτόθι, σ. 390 καὶ 392-393.

δὲν δηλοῦται εἰς τὴν ἐπίμαχον ἐπιγραφήν, ὅπως δὲν δηλοῦται πάντοτε ἡ ἵνδ. καὶ εἰς προ-
γενεστέρας, συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρας ἐπιγραφάς¹.

β) Ἐπὶ τῇς μορφοὶ ογίας τῇς ἐπιγραφῇς. Ὁ πίναξ 75 (ἐν σελ. 31 τοῦ «Ἀρχείου Ἐπιγραφῶν») τοῦ καθηγητοῦ κ. Μουτσοπούλου ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὸ σκαρίφημα ὑπὸ ἀριθμ. 5 τοῦ Ἐμμ. Παπαγεωργίου (ἐν σελ. 391 τῆς ἡμετέρας μελέτης) ὑπερέχει ἀναμφιθόλως ὡς πρὸς τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβῇ ἰχνογραφικὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐπι-

Εἰκ. 5. Ἐπιγραφὴ ὑπὸ ἀριθμ. 75 τῆς «κυρᾶς Ἄννης τῆς Παλαιολογίνης» εἰς τὴν θύραν τοῦ Τοιχωνίου
(Παρὰ Μουτσοπούλῳ, Συμβολή..., σ. 31)

γραφῆς ὡς συνόλου, ἐν τούτοις δὲ πίναξ 5 εἰς τὰς λεπτομερείας ἰχνογραφήσεως τῶν τριῶν τελευταίων ἐφθαρμένων, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπιμάχων, στίχον ζ', η', θ', εἶναι ἀκριβέστερος τοῦ πίνακος 75.

Οὕτω, πρῶτον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πίνακος 5, εἰς τὸν στίχον ζ' ὑπάρχει, καθ' ἡμᾶς, δίψη-
φον σύμπλεγμα ΤΡ εἰς τὴν λέξιν «καστροφύλακος» (βλ. εἰκ. 2) καὶ ὅχι τρίψηφον ΣΤΡ, ὅπως
ἀποδίδεται παρὰ Μουτσοπούλῳ (βλ. εἰκ. 5 καὶ 6). Τὸ σκαρίφημα τοῦ ὑποτιθεμένου τρι-
ψῆφου συμπλέγματος ΣΤΡ, ὅπως ἐμφανίζεται παρὰ Μουτσοπούλῳ, ἡμπορεῖ νὰ ὑποδηλοῖ

1. H. Leitzmann, ε.ά., σ. 53-54.

καὶ τὸ τετράψηφον ΣΤΤΡ, ὅπερ ἀδύνατον. Τὰ ἄλλα συμπλέγματα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι κατὰ σειράν: NH (δις), TH (δις), NT καὶ AK, δηλαδὴ ὅλα δίψηφα, ὅπερ, ἐπὶ πλέον, μᾶς κάμνει νὰ ἀμφιβάλωμεν διὰ τὸ τρίψηφον σύμπλεγμα ΣΤΡ, τὸ δοποῖον, ἐπειδὴ ἐμφανίζεται καὶ κάπως παράξενον, δι’ αὐτὸν διευκρινίζεται ἀπὸ τὸν κ. Μουτσόπουλον παραπλεύρως (βλ. εἰκ. 6). Δεύτερον, ἡ ἰχνογραφικὴ ἀπόδοσις τοῦ λίαν ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς ὀνόματος «χαμαετοῦ», τοῦ ζ’ στίχου εἰς τὸν πίνακα 5 εἶναι ἀκριβεστέρα τῆς τοῦ πίνακος 75. Τρίτον, μεγάλαι διαφοραὶ μεταξὺ πίνακος 5 καὶ 75 ὑφίστανται εἰς τὸν η’ στίχον, διότι εἰς μὲν τὸν πίνακα 75 διαβάζομεν «ΚΟΙΑΙ», δηλ. προφανῶς «ΚΟΙΑΙΣΤΟΡΟΣ», εἰς δὲ τὸν πίνακα 5 «ΚΕΡΑΜ», δηλ. «ΚΕΡΑΜΕΩΣ». Ἐὰν ἡ ἰχνογραφικὴ ἀπόδοσις τοῦ πίνακος 75 εἶναι ἡ ἀκριβής,

12 <small>(73)</small>	Η ΙΡΦ
13 <small>(74)</small>	ΚΛΗΦ ΡΗΦ
14 <small>(75) 1355/56</small>	Η ΦΡ Κ
15 <small>(76) 1371/75</small>	Φ ΗΡ Ρ Ι Τ Λ

Εἰκ. 6. Ἐκ τοῦ πίνακος 9

(Παρὰ Μουτσοπούλῳ, Συμβολή..., σ. 20)

τότε οὐδόλως δυσκολευόμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀνάγνωσιν «ΚΟΙΑΙΣΤΟΡΟΣ», ὑπόθεσιν τὴν ὁποίαν δὲν ἀπορρίπτομεν ἐντελῶς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ, παρ’ ὅτι ἡμεῖς διαβάζομεν «ΚΕΡΑΜΕΩΣ»¹. Τέταρτον, ἐν τῷ πίνακι 75 δὲν δηλοῦνται τὸ κατὰ τὴν γνώμην μας ὑπάρχον διακριτικὸν σημεῖον εἰς τὸν η’ στίχον μεταξὺ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῆς χρονολογίας, ὅπως ἐν τῷ πίνακι 5 τῆς ἡμετέρας μελέτης².

γ) Π α ρ α τ η ρ ή σ ε ι ζ . Συμπερασματικῶς θὰ ἡδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν γενικῶς τὰ ἔξης:

1. Ἡ ἐπιγραφὴ «Ἀνηντις τῆς Παλαιολογίνης» ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Τριγωνίου εἰς τὴν Ἀ-κρόπολιν Θεσσαλονίκης, τόσον διὰ τὴν χρονολογίαν αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν αὐτῇ ἀξιολόγους πληροφορίας περὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως, τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰώνος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ μορφολογικὰ στοιχεῖα αὐτῆς ἔχει ἐπὶ μίαν ἐκαπονταετίαν τώρα προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν, ἡμετέρων καὶ ξένων, οἱ δόποιοι, καθὼς προελέχθη ἐν τῇ παρούσῃ καὶ ταῖς προγενεστέραις περὶ Νικολάου Καβάσιλα τοῦ Χαματετοῦ καὶ γενεαλογικοῦ δένδρου τῆς οἰκογενείας τῶν Καβασιλῶν μελέταις ἡμῶν, διηρεύνησαν, ὅσον ἡδυνήθησαν, τὰ περὶ τὴν ἐπιγραφὴν προβλήματα καὶ συνέβαλον ἔκαστος ἀπὸ ίδιας σκοπιάς εἰς τὴν διευκρίνισιν χρονολογιῶν, προσάπων καὶ πραγμάτων, τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰώνος, ἀσχέτως τῶν ἐπὶ μέρους σφαλμάτων, τὰ δόποια ὅμως ὀδήγησαν εἰς νέους ἐποικοδομητικούς προβληματισμούς διὰ τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοσιν τοῦ συνόλου τῆς ἐπιγραφῆς.

2. Κατόπιν τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν, ἐν συνεχείᾳ τῶν προηγουμένων, νέων ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ὑπὸ ἡμετέρων κυρίως ἐρευνητῶν, φρονοῦμεν ὅτι παραδίδεται

1. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ύ λ ο υ, ἔ.ἄ., σ. 389-392, ὑποσ. 5.

2. Αὐτόθι, σ. 388, ὑποσ. 5.

εἰς τὴν ἴστορικὴν ἔρευναν ἡ ἐπιγραφὴ «Ἀννης τῆς Παλαιολογίνης» ὡς ἀξιόλογος αὐθεντικὴ πλέον πηγὴ ὡς πρὸς τὰ χρονικά, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴστορικὰ καὶ μορφολογικὰ πλαίσια αὐτῆς, τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον λόγῳ τῶν προσφάτων ἵσχυροτάτων σεισμικῶν δονήσεων τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ Μαΐου μέχρι Ἰουλίου 1978, δλίγον δὲ μόνον χρόνον μετά τὸ πέρας τῶν προσφάτων ἔρευνῶν ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς, ἐπῆλθε μεῖζων ἀλλοίωσις τῆς ἐπιφανείας τῆς πλακός, ἐφ' ἣς ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφὴ καὶ πλανάται μονίμως πάντοτε ὁ κίνδυνος ἀπωλείας τοῦ ἐπιγραφικοῦ τούτου μνημείου λόγῳ τῆς φυσικῆς φθορᾶς καὶ τῶν κινδύνων τῆς πυρᾶς καὶ τῶν σεισμῶν, ἔνεκα τῶν ὅποιων πλεῖστα ὅσα ἄλλα μνημεῖα, ὡς γνωστόν, ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὸ παρελθόν.

3. Ἐκφράζεται γενικώτερον ἡ εὐχὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία ὅπως ὁ διαπρεπής καθηγητής τοῦ Πολυτεχνείου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης N. Μουτσόπουλος, εἰς τὸν ὑπὸ ἔκδοσιν δεύτερον τόμον του περὶ τῆς μορφολογίας καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν βιζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐπιγραφῶν, εἰς τὰς ὄποιας συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ τόσον πολυσυζητημένη ἐπιγραφή μας, ἐνδιατρίψη καὶ ὁ ἰδιος λεπτομερέστερον ἐπὶ τῶν προβλημάτων τοῦ ἐπιγραφικοῦ τούτου μνημείου ἀξιολογῶν τὰ μέχρι τούδε παλαιότερα καὶ νεώτερα ἐποικοδομητικὰ στοιχεῖα καὶ δώση ἐν εἰδεί ἐπιλόγου τὰ δριστικὰ καὶ ἀναμφίβολα πορίσματα περὶ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἀννης τῆς Παλαιολογίνης».

Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου

τοῦ Αἴμου

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ ΠΡΟΞΕΝΙΚΑ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΑ 1795

Μιὰ σύντομη, ὀλλὰ ἀρκετά ἐνδιαφέρουσα καὶ διαφωτιστικὴ ἔκθεση, γραμμένη στὰ 1795 ἀπὸ τὸ Γάλλο πρόξενο τῆς Θεσσαλονίκης Felix Beaujou¹, μᾶς προσφέρει πλούσια στοιχεῖα γιὰ τὴ δραστηριότητα τῶν τριῶν γαλλικῶν προξενικῶν πρακτορείων τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ εἶχαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνη τὶς ὁδρες τους στὶς Σέρρες, στὸ Βόλο καὶ στὴ Σκόπελο καὶ ἀντιπροσωπεύονταν ἀντίστοιχα ἀπὸ τοὺς Γάλλους ὑπήκοους M. Sponty, Barthélemy καὶ Anastassi Romanza². Στὰ πλαίσια τῆς προξενικῆς ἀποστολῆς του ὁ Félix Beaujou, ἀνταποκρινόμενος στὶς ὀδηγίες τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης, στὶς ὄποιες ἐπισημανόταν κυρίως ἡ ἀνάγκη νὰ διαφυλαχθοῦν καὶ νὰ προασπιστοῦν τὰ γαλλικὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα στὴ νευραλγικὴ ἀντὴ περιοχὴ τῆς ὁδωμανικῆς ἐπικράτειας³, ἐπισκέφθηκε στὰ 1795 τὰ προξενικὰ πρακτορεῖα στὶς Σέρρες, στὸ Βόλο καὶ στὴ Σκόπελο, τὰ ὄποια ὑπάγονταν στὴ δικαιοδοσία τοῦ γαλλικοῦ προξενείου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀποτελοῦσαν, ὥπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει ὁ ἰδιος, «le marché des principaux retraits de notre commerce». Ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιτόπιας αὐτῆς ἔρευνάς του ἦταν ἡ συγγραφὴ καὶ ἡ ἀποστολὴ σχετικῆς ἔκθεσης πρὸς τὸ γαλλικὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἑξωτερικῶν ποὺ δημοσιεύεται στὴ συνέχεια τῆς

1. AMAE, Salonique, Correspondance consulaire et commerciale, τόμος 15, ff. 93-95.

2. Βλ. σχετικὰ Κωνσταντίνου Αποκαλούμενου, Γάλλοι ἐμπόροι τῆς Θεσσαλονίκης στὰ τέλη του 18ου καὶ ἀρχὲς του 19ου αἰώνα, «Μακεδονικά» 18 (1978) 294-295.

3. Βλ. Κωνσταντίνου Αποκαλούμενου, 'Οδηγίες τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης πρὸς τὸ νεοδιορισμένο πρόξενο Félix Beaujou στὰ 1794, «Παρνασσός» Κ', ἀρ. 3 (1978) 379-380.

μελέτης. Άξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἔκθεση τοῦ Γάλλου πρόξενου συμβάλλει ἀναμφισβήτητα στὴν πληρέστερη γνώση τῶν προβλημάτων ποὺ ἀντιμετώπιζε τὴν ἐποχὴν ἐκείνη τὸ γαλλικὸ ἐμπόριο καὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σημαντικὸ ἀπόσταγμα τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν ἐντυπώσεών του ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ ἐπιθεώρηση του.

Διάχυτο εἰναι στὴν ἐπιστολὴ τοῦ F. Beaujour τὸ αἰσθῆμα τῆς ἀντιπάθειας καὶ τοῦ μίσους, ποὺ τρέφει πρὸς τοὺς Ἑλληνες ἀνταγωνιστές τῶν γαλλικῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων στὴν Ἀνατολή, οἱ δόποι, δπως εἰναι γνωστό, εἰχαν ὑποσκελίσει μετὰ τὸ 1792 μαζὶ μὲ τοὺς Ἐβραίους τοὺς Γάλλους ἐμπόρους¹. Ὁ Beaujour στρέφεται κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων, ποὺ εἰχαν πυκνές συναλλαγές μὲ τὴ Βιέννη καὶ τὴ Γερμανία, καὶ οἱ δόποι, δπως ἴσχυρίζεται, ἔβλαπταν τὸ ἔργο τοῦ Γάλλου προξενικοῦ πράκτορα στὶς Σέρρες M. Sponty καὶ παρενέβαλλαν συνεχῶς ἐμπόδια στὶς ἐμπορικὲς πράξεις τῶν Γάλλων, ἐπειδὴ φοβοῦνταν τὸ γαλλικὸ συναγωνισμό. Οἰκονομικῆς φύσεως δυσχέρειες ἀντιμετώπιζε τὸν ἴδιο καιρὸ ὁ Γάλλος προξενικός πράκτορας στὸ Βόλο Barthélémy, καθὼς καὶ ὁ συνάδελφός του στὴ Σκόπελο A. Romanza.

Le Consul de la République française à Salonique et Dépendances au Citoyen Ministre des Résolutions Extérieures

Salonique 25 Fructidor l'an 4ème de la République française

σ.χφ 93 *J'ai visité les trois agences de mon consulat et j'ai vu avec doulleur qu'il on n'y avait pas pour nos facteurs cette haute considération qui est due à une puissante nation comme la notre et dont nous jouissons à Salonique. Ces trois agences sont celles de Cérès, de Volo et de Scopoli; et par malheur pour nous, elles sont situées dans des lieux insubordonnés, hors du ressort de ce Pachalik. Cependant comme ces agences sont le marché des principaux retraits de notre commerce, elles vont devenir l'objet constant de ma sollicitude; et je vous prie d'être bien persuadé que je ferai tout ce qui dépendra de moi, pour y faire prospector l'autorité de la République.*

Cérès est un Bourg renommé dans toute la Roumelie et même dans toute l'Europe pour le commerce des cotonns. Tous nos comptoirs y ont des facteurs et on a besoin d'y être environné d'une protection active et puissante. Le citoyen Sponty notre agent y était vexé de la part des Grecs qui font le commerce de Vienne et d'Allemagne, et qui craignent la concurrence des Français, cherchaient à entraver toutes leurs opérations mercantiles. J'ai fait cesser ces vexations et j'ai sollicité auprès de notre Envoyé un Ferman de la Porte qui put faire respecter l'autorisé française dans ce riche marché. J'espère que mes démarches à ce sujet ne seront pas sans succès.

C'est du Volo qui sortent tous les blés qui se récoltent dans les riches plaines de la Thessalie. Ce port est fréquenté par nos caravaniers et nous avons besoin d'y entretenir une agence. Le Cit. Barthélémy qui remplit cet emploi et qui le trouve trop onéreux, ne l'a gardé jusqu'ici qu'à ma sollicitation; mais il m'a fait connaître la détermination qu'il a prise de s'en démettre, si le gouvernement ne juge pas à propos de lui accorder une indemnité. J'ai vu par moi même que l'Agence le mettait dans le cas d'entretenir un jannissaire et une espèce de Drogman Chancelier. Les dépenses qu'il est obligé de faire à ce sujet peuvent se monter à huit cent piastres et je crois à propos de les lui allouer. Mais je dois dire avec toute la franchise que m'impose mon devoir, que le Cen Barthélémy ne fait pas assez respecter l'autorité, qu'il me paraît timide avec

1. Βλ. Κωνσταντίνος Βακαλόπου, Τὸ ἐμπόριο τῆς Θεσσαλονίκης 1796-1840 (Σύμφωνα μὲ ἀνέκδοτες ἔκθέσεις Εὑρωπαίων προξένων), «Μακεδονικά» 16 (1976) 76-77.

les Turcs et peu pénétré de la dignité du nom français. On remarque en général que l'empreinte du caractère national s'est effacée dans tous nos concitoyens qui sont nés dans le Levant; ou qui y ont fait un long séjour.

Agence de

Scopoli

Scopoli est un port de relâche pour tous les vaisseaux qui vont à Salonique ou à Volo. C'est la retraite la plus sûre pour les bâtiments naufragés dans ces dangereux parages. Le Citoyen Romanza y a toujours rempli notre agence avec zèle; mais comme il est pauvre, isolé dans son île, il a éprouvé en dernier lieu de la part des Grecs qui y commirent une insulte qui ne peut être que par la plus éclatante satisfaction. Son fils a été arraché de la maison consulaire de Scopoli, sur une accusation de faux monnayage et traduit en prison, pieds et .....¹, un mépris des capitulations qui ne le rendent justiciable que du Consul de Salonique et des Tribunaux français. Cette haine est si profonde et si universelle, que tous nos établissements dans la Grèce seraient perdus sans ressources, s'ils venaient un instant à prévaloir à entr'eux et nous, concurrence dans la commerce, antipathie de caractère, diversité de liaisons politiques; et ces diverses causes morales ont tellement influé depuis la Révolution sur leur conduite à notre égard, qu'on peut dire avec vérité, qu'il n'y a pas un gouvernement despote au monde qui nous haisse plus que ce peuple. S'il est si souple et même si rampant auprès de nous à Salonique, c'est que nous vivons ni sous un régime purement Turc, et qu'il y a un bras d'airain toujours levé sur lui.

On ne soupçonnera pas de prévention contre les Grecs. J'ai toujours cherché à excuser leurs .....² en faveur de virtus, de talens, des brillantes actions de leurs ancêtres. Mais je vis au milieux d'eux, j'ai parcouru le pais qu'ils habitent, et je me suis convaincu malgré moi qu'il ne pas un peuple sur la terre plus méchant et plus perfide qu'eux. Qu'ils viennent à .....³ dans ces belles contrées, et bientôt ils auront rescucité tous les crimes du bas-Empire.

σ.χφ95 *J'ai fait relâcher le malheureux Romanza, qui ne pouvait être imbu par eux, quand même il eut été coupable et j'ai écrit à notre ambassadeur pour obtenir de la Sublime Porte un satisfaction, telle, qu'elle soit capable d'effrayer tous ceux qui voudraient nous persécuter en haine de la révolution. Comme il y a dans cette affaire violation des capitulations, mépris du nom français, je Vous prie, Citoyen et Ministre, de donner des ordres à Constantinople pour qu'elle soit suivie avec tout l'intérêt qu'exige la dignité nationale.*

Un des principaux objets de ma mission ici, Citoyen Ministre, est de faire respecter le nom français et de veiller à l'exécution des capitulations. Ce devoir est pour moi cher et sacré, et je le remplirai. Les français ont pris un si haut rang parmi les Puissances de l'Europe, qu'il ne doit plus être possible de les insulter et même de les mépriser impunément.

Depuis le blocus de Gènes et de Livourne, le commerce français est ici dans un calme profond. Nous avons eu pourtant cette année une riche récolte de coton, et leur prix est laissé d'un tiers. Mais les diverses places de l'Europe font peu de demandes, celles de la Méditerranée par défaut de communications, celles d'Allemagne par défaut de moyens. Il y a eu à Vienne 37 Banqueroutes le mois dernier, et le contre-coup s'en est vivement fait sentir à Cérès, à Larissa, à Lividie et à Salonique. Les plus riches maisons Grecques de ces quatre places de Turquie ont suspendu leur paiements, et je suis persuadé que la plupart entr'elles failliront. Ce qui me rassure,

1. Δυσανάγνωστη λέξη.

2. Δυσανάγνωστη λέξη.

3. Δυσανάγνωστη λέξη.

c'est que nos français ne peuvent aucunement être intéressés dans ces faillites. Le commerce sent ici plus vivement encore que partout ailleurs le besoin de la paix, et il n'y a qu'un cri contre les anglais qu'on regarde avec juste raison comme les perturbateurs du monde et les envahisseurs du commerce universel.

signé Félix

Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου
τοῦ Ἀῖμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

**LA NAVIGATION DANS L'ANCIEN LAC DE CERCINITIS
D'APRÈS UNE INSCRIPTION INÉDITE
TROUVÉE DANS LE VILLAGE ACTUEL DE PARALIMNION DE SERRÈS**

L'été passé, au cours d'une expédition¹ pour la recherche de la topographie ancienne du lac asséché Takinos (ancien lac de Cercinitis)², j'ai découvert dans le village actuel de Paralimnion³ une stèle de marbre blanc, sur laquelle est gravée une inscription très intéressante (fig. 1). La stèle, dont manque le droit coin supérieur, a été trouvée en 1927 par des paysans à proximité des dernières maisons de la partie méridionale du village. Dès lors on la gardait dans la cour de la petite église d'Agia Marina dans le même village. Aujourd'hui on peut la voir au musée archéologique de Serrès, où elle a été transportée.

Dimensions de la stèle: hauteur: 0,70 m; largeur: 0,40 m; épaisseur: 0,90 m. Hauteur des lettres de l'inscription: 0,046 à 0,06 m; interligne: 0,03 m.

A conclure de l'écriture soignée et de la forme des lettres, l'inscription date probablement du IVe-IIIe siècle av. J.-C. Son bref texte est le suivant:

Κόλπος	Γολφε
Κιμά	(de) Cima

Il semble bien résulter du contenu de l'inscription que la stèle a été mise en place pour faciliter l'orientation des navigateurs. C'est ce qui le confirme d'ailleurs, à mon avis, le fait qu'elle a été trouvée justement à la rive du lac⁴ et plus concrètement dans un petit golfe (fig. 2).

Or, si l'on tient compte cette donnée épigraphique et encore les ancrages antiques en pierre,

1. Les expéditions sont organisées par le Centre de recherches archéologiques de la Société d'Études Macédoniennes.

2. Pour le problème topographique concernant l'identification de deux lacs, cf. D. C. S a m s a r i s, Géographie historique de la Macédoine orientale dans l'antiquité (en grec), Thessalonique 1976, pp. 21-22.

3. Le village, bâti justement à la rive du lac asséché Takinos, se trouve 16 km—à vol d'oiseau—au sud-est de la ville de Serrès. Près de la partie méridionale du village moderne existait un habitat byzantin, comme le montre les nombreuses pièces des vases qu'on trouve ici. Il s'agit, sans doute, du village byzantin de «Βερνάρη», dont le nom a été conservé dans la toponymie jusqu'à la fin de l'époque de la domination turque. Le village de «Βερνάρη» nous est connu par des diverses documents byzantins du XIVe siècle, voir A. G u i l l o u, Les archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée, Paris, 1955, nos 1, 4, 9-10, 12.

4. Sur toutes les cartes de géographie, à mon connaissance, Paralimnion n'est pas localisé justement à la rive du lac mais un peu plus intérieur. C'est une faute, car la rive du lac est conservée jusqu'à maintenant et elle se trouve justement près du village.

que j'ai découvert dans la région du village, on serait amené avec raison à conclure l'existence de navigation lacustre dans l'antiquité¹.

A ce propos il est bon de faire remarquer qu'il n'existant pas dans le lac d'obstacles naturels pour la navigation. C'est ce qui ressort indirectement de l'exemple anachronique de navigation à l'époque de la domination turque².

Donc, en se basant sur ces données, on peut supposer bien qu'il y avait une route pour les bateaux, qui conduisait d'Eion à Amphipolis à l'aide du Strymon étant navigable jusqu'à ce point³. Par suite la route amenait vers le nord au long de la rive orientale du lac⁴. Ainsi elle passait de Myrcinos et du golfe de Κτηνα pour aboutir probablement à proximité de la bourgade ancienne des Holdenon (κώμη 'Ολδηνῶν), qui servait peut-être comme un port marchand de la ville de Siris odomantique (aujourd'hui Serrès)⁵. Étant donné qu'on n'a pas encore cherché la rive occidentale du lac, il est impossible d'avoir une idée sur la route de retour. Il est cependant probable qu'il existait aussi une navigation au long de cette dernière rive. Ce qui le montre, ce sont les indi-

Fig. 1. La stèle trouvée dans le village actuel de Paralimnion de Serrès

1. Voir D. C. Samsaris, Recherches sur l'histoire de la navigation chez les habitants de la vallée du cours inférieur du Strymon dans l'antiquité, dans les «Actes du I^e Symposium International: Thracia Pontica, Sozopol 1979» qui vont paraître prochainement.

2. Cf. une chanson populaire du village d'Akinos (dép. de Nigrita) sur le bord d'ouest du lac asséché, où l'on fait mention d'un voyage par le bateau de ce dernier village à Serrès: «Τρίτη, Τετάρτη φοβερή Πέμπτη φαρμακωμένη/ δ Γιώργους μας καράβουσι στάς Σέρρας γιά νά πάγη etc.» c'est à dire: «Mardi mercredi affreux jeudi empoisonné/notre George a pris un bateau pour aller à Serrès ... etc.». J'ai tiré la chanson de l'archive linguistique de la Société d'Études Macédoniennes, no. du manuscrit 1555, p. 36 (je dois l'indication à mon collègue Chr. Tzitzilis).

3. Liv. XLIV, 46. Appolod. Bibl. II, 112. Strab. VII, fragm. 35. Cf. Thucyd. IV, 107, où il parle de la descente de la flotte de Brasidas d'Amphipolis à Eion. D. Lazaridis, Amphipolis et Argilos (en grec, polycopié), Athènes 1972, p. 50, a justement supposé de ce passage de Thucydide l'existence des lieux de mouillage et de petits ports fluviaux aux bords du Strymon.

4. Cf. le même cas dans le fleuve et le lac de Loudias: Strab. VII, fragm. 23.

5. Cf. Chassis tophoros, Proskenetarion du couvent de Saint-Jean-Prodrome près de Serrès (en grec), Leipzig 1904, p. 51, où l'on trouve le témoignage que le village Neos Skopos (anc. κώμη 'Ολδηνῶν) se trouvait—jusqu'à 1853—au bord du lac. Cf. Eviija Celebić, qui dit que le Strymon passait (au XVIIe siècle) au travers de Serrès (N. M. o s-

ces pour agglomérations d'époque classique aux villages modernes d'Akinos¹ et de Maurothalassa situés justement sur la rive.

L'inscription en question, outre les preuves pour la navigation dans le lac, fait enrichir nos connaissances sur la toponymie ancienne de la région, dont nous ne savons que fort

*Fig 2. L' endroit où la stèle a été trouvée.
On voit la rive du lac asséché et le petit golfe*

peu de choses. Concrètement, si l'on prend en considération le système de dénomination des anciens, on peut conclure bien que la bourgade antique, qui se trouvait près de Paralimnion², était homonyme avec le golfe.

Quant au nom Κιμά, il est attesté —au moins sous cette forme— pour la première fois dans la toponymie balcanique ancienne. Alors, une question qui se pose, c'est celle de savoir quelle en est l'origine du toponyme. A cet égard, il faut peut-être le rapprocher avec le toponyme connu Κιμάρα (ou Κίμαρον)³; c'est le nom qui portait une péninsule crétoise⁴. Il est d'ailleurs remarquable que les auteurs anciens mentionnent le plus souvent la même pé-

c h o p o u l o s, La Grèce d'après Evlija Celebi, «Annuaire de la Société d'Études Byzantines» 14, 1938, 495). Au sujet de la bourgade des Holdenon, voir D. Samsaris, Géographie, pp. 132-133.

1. A la rive occidentale du lac se trouve le village moderne d'Akinos ('Αχινός), qui a peut être conservé le nom ancien Ekinos ('Εχίνος) habituel aux villes littorales (cf. Strab. IX, 5, 213).

2. L'existence de la bourgade antique est prouvée par les pièces des vases antiques que j'ai découvert sur une basse colline à peu près de 500 m. au nord du village moderne et justement à la rive du lac asséché.

3. Zonaras, p. 1211.

4. On trouve un certain nombre de toponymes parallèles entre la Macédoine et la Crète, cf. par exemple Ἰδομένη ("Ιδα), Γορτυνία, Μεσσάπιον et ἄξος (J. Kalléris, Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique, I, Athènes 1954, pp. 97, 98, n. 2, 302, n. 4).—Cf. aussi T. H. Desderves-Derezert, Géographie ancienne de la Macédoine, Paris 1963, pp. 124-125, qui parle des colonies crétoises en Macédoine ('Ιδομένη, Ἀταλάντη, Γορτυνία),

ninsule avec le nom grec Κάρυκος (ou Κωρυκία ἄκρα)¹. Or, il est permis de supposer que le toponyme Κιμάρα—d'une origine inconnue—était probablement le plus ancien (préhellénique) et encore de même sens avec le toponyme grec Κάρυκος, employé pour désigner une péninsule, une promontoire, un golfe ou un port².

Par conséquent, s'il en est ainsi, il est bien possible que le toponyme prémacédonien³ Κιμα, mentionné dans l'inscription, était crêteo-pélasque⁴ et de même sens avec le nom grec κάρυκος; et dans ce cas il désignait un golfe. Cela est en effet confirmé par le même texte de l'inscription, qui fait mentionner un golfe (κόλπος), et encore par le lieu de sa découverte.

Société d'Études Macédoniennes

DIMITRIOS C. SAMSARIS

1. Steph. Byz. s.v. «Κάρυκος». Chez Strabon elle s'appelle «Κίμαρον» (X, 3, 23) et aussi «Κάρυκος» (VIII, 5, 1).

2. Sous le nom Κάρυκος on connaît une promontoire de l'Ionie avec une ville homonyme (Hymne à Apollo, 391), une montagne dans la péninsule d'Erythrées avec beaucoup de ports (Bücher, RE XI, 1451), une ville de la Cilicie avec un port homonyme (Steph. Byz. s.v. Κάρυκος IG, XIV, 841. H e a d, HN², 720. Cf. T. S. Mackay, dans «The Princeton Encyclopedia of Classical Sites», pp. 464-465) et enfin un port de l'Ethiopie (Steph. Byz., op. c.)—Κάρυκος est un mot macédonien ancien, cf. Hegesandre (chez Athen. III, 87b): «... τὰς τραχείας φησί κόγχας ὑπὸ Μακεδόνων κωρύκους καλεῖσθαι»; cf. Hesych. s. v. «κάρυκος... οἱ δέ κόγχην».

3. Il faut peut-être rapprocher ce toponyme avec Κύμη (=port, golfe et ville homonyme de l'Eubée). Ce qui mérite surtout à noter ici, c'est le fait que à la site «Palaeokastri», où était située la ville Κύμη, on a trouvé des ruines d'époque mycénienne, cf. F. Geyer, Topographie und Geschichte der Insel Euboia. I. Bis zum peloponnesischen Krieg, 1903, pp. 79 sqq. A. Phillips - E. Kiernan, Die griechische Landschaft, Frankfurt 1950-59, I, pp. 618 sqq. Ces ruines prouvent l'ancienneté du toponyme Κύμη. Par conséquent, on peut faire monter de même notre toponyme Κιμα, qui semble avoir une relation étymologique avec Κύμη, à une époque très ancienne.—A ce propos il faut ajouter que les toponymes de la Macédoine orientale étaient pour la plupart antérieurs à la conquête macédonienne et ils ont été ensuite conservé presque partout les mêmes mais avec leurs formes hellénisées (voir J. Kalliris, op. c., pp. 298-299).

4. Sur ce point cf. Eschyle, Suppliants, 250-255, qui parle de la présence des Pélasges dans la vallée du Strymon: «Τοῦ γηγενοῦς γάρ εἰμ' ἐγώ Παλαιόθονος/Ινις Πελασγός, τῆς δέ γῆς ἀρχηγέτης./ Ἐμοῦ δ' ἄνακτος εὐλόγως ἐπώνυμον γένος Πελασγῶν τήνδε καρποῦται χθόνα./ Καὶ πᾶσαν αἴλαν, ἣς δι' ἀγνός ἔρχεται Στρυμών...». Cf. O. Abel, Histoire ancienne de la Macédoine jusqu'à l'époque de Philippe II (traduit en grec par M. Dimitsas), Leipzig 1860, pp. 43 sqq. Le fait que la langue des Pélasges était étroitement apparentée au Thrace (voir M. Sakellarion, Peuples préhelléniques d'origine indo-européenne, Athènes 1977, p. 291) explique bien l'adoption de ce toponyme par les Thraces et par conséquent son maintien jusqu'à l'époque macédonienne.

Α' ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ «BULGARIA PONTICA MEDII AEVI»

Τὸ Α' Διεθνὲς Συμπόσιο «Bulgaria Pontica Medii Aevi», ποὺ δργάνωσε ἀπὸ τὶς 23-27 Μαΐου 1979 στὴν ἀκτὴ τοῦ Εὐξείνου Πόντου Slanchtev Briag, 5 χλμ. βορείως τῆς Nessebar (Μεσημβρίας), ἡ Ἐπιτροπὴ Πολιτισμοῦ τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, τὸ Λαϊκὸ Συμβούλιο τῆς ἐπαρχίας Burgas καὶ τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο τῆς πόλης Nessebar, εἶχε ὡς θέμα «Ἡ Μαύρη Θάλασσα, ἡ Ἀδριατικὴ καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Μεσόγειος ἀπὸ τὸν 7ον ἔως τὸν 14ον αἰ.».

Τὴν πρώτη ἡμέρα τοῦ Συμποσίου, σὲ κοινὴ συνεδρίᾳ, παρουσιάσθηκαν οἱ ἀκόλοιυθες ἡμίωρες εἰσηγήσεις: V. Guselev, Il Mar Nero in la storia del medioevo bulgaro (VII-XV sec.), ὅπου ἔγινε γενικὴ ἀνασκόπηση τῆς βουλγαρικῆς ἴστορίας καὶ ιδίως τῶν παραλίων τῆς Μαύρης Θάλασσας. G. Pistarino, Mercanti del Trecento da Savona al Mar Nero, διόπου τὸ θέμα διερευνήθηκε μὲ βάση πληροφορίες ἀπὸ τὸ Archivio di Stato di Genova καὶ ἄλλο ἀρχειακὸ ὄντικό. E. Thiriet, De l'importance des mers dans le système «romaniote» de Venice. M. Balard, Les Genois et les régions bulgares aux XIIIe-XIVe siècles, διόπου συγκεντρώθηκαν οἱ γνωστὲς γιὰ τὸ ἔξεταζόμενο θέμα πληροφορίες, ποὺ ἀφοροῦν τὸ ἐμπόριο κρασιοῦ, σιταριοῦ, μαλλιοῦ, μελιοῦ καὶ σκλάβων, καὶ καθορίσθηκαν τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ οἱ χρονικὲς περιόδοι τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς δραστηριότητας. A. Bank, Τὰ εὐρήματα μικροπλαστικῆς στὴ Χερσώνα καὶ στὴ Βουλγαρία (XI-XIV αἰ.), διόπου, παρουσιάζονταις σχετικὸ ὄντικό καὶ διαπιστώνονταις ὅτι τὰ εὐρήματα τῆς Χερσώνος καὶ τῆς Βουλγαρίας ἔχουν κοινὰ χαρακτηριστικά, ἔθεσε, ἐπιτυχῶς κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸ πρόβλημα τῶν προτύπων καὶ τῶν ἀπομιμήσεων σ' αὐτὸ τὸ εἰδος τῆς βυζαντινῆς τέχνης, διαχωρισμός, ποὺ ἀσφαλῶς δὲν προσδιορίζει χωριστὲς ἔθνικὲς πολιτιστικὲς δραστηριότητες, διότι καὶ αὐτὲς οἱ ἀπομιμήσεις ήταν ἀσφαλῶς ἐμπορεύσιμες καὶ διόλου ἀπίθανο νὰ κατασκευάζονται σ' αὐτὸ τὸ ίδιο κέντρο μὲ τὰ πρότυπα — ἔτσι ἐρμηνεύονται τὰ κοινὰ εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα καὶ οἱ Ἑλληνικὲς ἐπιγραφές —, ἀλλὰ δείχνουν ἐν τῷ μέτρῳ τοὺς τὸν τρόπο ἔξακτινωσης τῆς βυζαντινῆς κουλτούρας. Τέλος ἡ J. Tchimbuléva, Les monuments du moyen âge à Nessebre, παρουσίασε συνοπτικά καὶ μὲ εὐληπτο τρόπο τὰ μνημεῖα τῆς Μεσημβρίας καὶ τὰ προβλήματά τους.

Τὶς ἐπόμενες ἡμέρες οἱ συνεδριάσεις γίνονται σὲ δύο τμήματα μὲ δεκαπεντάλεπτες ἀνακοινώσεις: α) Ἰστορία καὶ β) Ἀρχαιολογία καὶ Ἰστορία τῆς τέχνης. Ο διαχωρισμὸς αὐτός, ἀναγκαῖος λόγῳ τῶν πολλῶν ἀνακοινώσεων, διέσπασε τὴν ἐνότητα τοῦ θέματος τοῦ Συμποσίου καὶ ἐμπόδισε τὴ γενικὴ θεώρησή του. Ο ὑπογράφων παρακολούθησε τὸ β' τμῆμα.

Ἡ ἀνακοίνωση τῆς S. Dufrenne, Contribution à l'étude des monuments pontiques de Bulgarie, ἀφοροῦσε μιὰ γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς ἴστορίας τῶν μνημείων τῆς Μεσημβρίας. Ἡ M. Stancheva, Sur quelques problèmes de la culture médiévale Nessebar, παρουσίασε τὶς ἀναλογίες στὴν πολεοδομικὴ ἀνάπτυξη, στὴ δημιογραφία καὶ στὸ ἐν γένει πολιτιστικὸ ἐπίπεδο (Serdica=Σόφια). Ἡ συγκριτικὴ αὐτὴ ἀνάλυση εἶναι δείγμα μιᾶς μεθόδου, ποὺ πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ γενικευθεῖ περιλαμβάνονταις δλες τὶς πόλεις μιᾶς συμβατικῆς περιφερείας γιὰ νὰ δοηγηθοῦμε σὲ γενικότερες θεωρήσεις σχέσεων, ἀλληλεπιδράσεων καὶ ἀκτινοβολιῶν. Ἡ A. Romantchuk μίλησε γιὰ τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Χερσώνος κατὰ τὸν μεσαίωνα παρουσιάζονταις σειρὰ ἀμφορέων ἀπὸ τὸν 6ον-9ον αἰ. Ἀπὸ αὐτοὺς τύποι τοῦ 8ου-9ου αἰ. δὲν συναντῶνται στὸν ὑπόλοιπο βυζαντινὸ χῶρο καὶ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς προϊόντα ἐργαστηρίων τῆς Χερσῶνος. Ἡ S. Baraschi, Enisala-city pontic of XIVc., μίλησε γιὰ ἔνα κάστρο στὴν περιοχὴ τῆς Δοβρουτσᾶς μὲ ὁχυρωματικὰ στοιχεῖα ὑστεροβυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου. Γιὰ ἔνα δεύτερο κάστρο, Čirakman, forteresse médiévale au moyen âge, στὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας, κοντὰ στὴν

Kaliakra (Καλή-Άκρα) ποὺ παρουσιάζει ἀνάλογη ίστορια μὲ τὸ προηγούμενο μίλησε ὁ V. Vassilev. Ἡ M. Θεοχάρη, *Quelques considérations sur l'architecture religieuse du XIVe à Nessebar, συσχέτισε τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μεσημβρίας μὲ ἀνάλογα στοιχεῖα τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Μυστρᾶ καὶ τοῦ εὐρύτερου ἑλλαδικοῦ χώρου, προτείνοντας παράλληλα τὴν κωνσταντινοπολίτικη προέλευση τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μεσημβρίας.* Of D. Sasselov, *Die Kirche Hl. Stefan-ein frühzeitiger vertreter der mittelalterlichen Bulgarischen Architektur in Nessebar* καὶ V. Dimova, *Nessebar-Tcherven-Gemeinsames in der Architectur, μίλησαν γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ 14ou αἰ. στὴ Μεσημβρία καὶ ἄλλαχοῦ τονίζοντας τὰ ἴδιατερα μορφολογικά χαρακτηριστικά τῆς.* Ό P. Diaconu μίλησε μὲ θέμα: *Quelques problèmes archéologiques concernant l'histoire de Dobroudja XII-XIV s.* Ὁ Δ. Πάλλας, *Matériaux nouveaux sur quelques boucles considérées comme avarolaves, ὑποστήριξε τὸν βυζαντινὸν χαρακτήρα τῶν πορπῶν ποὺ βρέθηκαν προσφάτως στὴν Κόρινθο καὶ ἐμρήνευσε τὴν ἀπουσία ζωῆς, ποὺ δείχνουν οἱ ἀνασκαφές τῆς Κορίνθου κατὰ τὸν 7ον αἰ. ὅχι μὲ τις ἀβαροσλαβικὲς ἐπιδρομές, ἀλλὰ ὡς ἀποτέλεσμα καταστρεπτικῶν σεισμῶν.* Ἡ V. Schandrovskaja μίλησε μὲ θέμα: *Μολυβδόβουλλα ιστορικῶν προσώπων ποὺ βρέθηκαν στὴ Βουλγαρία. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα ἦταν ἡ ἀνακοίνωση τοῦ I. Iordanov, Le caractère de la circulation monétaire au littoral de la Mer Noire pendant l'époque médiévale.* Ὁ D. Outcharov, μίλησε γιὰ τὰ ἀκιδογραφήματα παραστάσεων καραβιῶν, ποὺ βρέθηκαν στὴν Pliska καὶ στὴν Preslav, ἔργα ὀπλιτῶν ἢ ἐργατῶν, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ δούλευαν στὶς παραπάνω πόλεις στὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας. Ἀνάλογη θεματικὰ ἦταν καὶ ἡ συστηματικὴ ἀνακοίνωση τῆς Ch. Villain-Gandossi, *Types des batiments en Mer Noire à la fin du XIVEs.* Ἡ J. Lafontaine-Dosogne, *Remarques sur les peintures murales de l'église Sainte-Sophie à Trebizonde, συχολιάζοντας τὸν D. Talbot Rice, παρουσίασε τὸ εἰκονογραφικό πρόγραμμα τοῦ μνημείου καὶ χρονολόγησε τὶς τοιχογραφίες στὰ μέσα τοῦ 13ου αἰ.* Ἡ K. Paskaleva, *Icônes de Nessebar du XIIIe-XIVe s., παρουσίασε τρεῖς εἰκόνες, τοῦ Ἀγίου Νικολάου, τῆς Παναγίας ὡς Κυρίας τῆς Γῆς καὶ τὴν ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος καὶ τῆς Παναγίας Ἐλεούσης.* Ὁ G. Popov μίλησε γιὰ τὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζουν οἱ μικρογραφίες ἐνδὸς ρωσικοῦ ἀντιγράφου τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ. Ὁ X. Μπακιρτζής καὶ ἡ Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή, *De la céramique byzantine en glaçure à Thessalonique, παρουσίασαν τὸ ὄλικὸν τῆς ἐφυαλωμένης βυζαντινῆς κεραμεικῆς, ποὺ βρίσκεται στὴν Ροτόντα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, τονίζοντας τὰ προβλήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση τῆς κεραμεικῆς ἀντῆς καὶ τὴν ἐμπορία τῆς ὡς τὰ παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας.* Ἡ M. Iossifova παρουσίασε τὴν κεραμεικὴν sgraffito τοῦ 13-14 αἰ. ἀπὸ τὸ κάστρο Καλή - Άκρα (Kaliakra) τῆς Μαύρης Θάλασσας, μέρος τῆς ὁποίας παρουσιάζει ἔντονες ὁμοιότητες μὲ κεραμεικὴ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Τέλος ὁ St. Boyadjiev μίλησε γιὰ ἀρχιτεκτονικὰ προβλήματα καὶ προβλήματα ἀναπαραστάσεως ἐκκλησιῶν τῆς Μεσημβρίας, τοῦ Στενημάχου καὶ τοῦ Veliko Tarnovo.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Συμποσίου οἱ σύνεδροι εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισκέπτονται καθημερινῶς τὴν πόλη τῆς Μεσημβρίας, ποὺ εἶναι σήμερα ἔνας ἀπὸ τοὺς διατηρητέους παραδοσιακοὺς οἰκισμοὺς τῆς Βουλγαρίας. Ἡ μορφολογία τῶν παλιῶν σπιτιῶν, ὁ χαρακτήρας τῶν μνημείων καὶ ἡ ἐλληνικὴ λαλιά, ποὺ ἀκόμη ἐπιζεῖ στὰ χεῖλη τῶν ἐντοπίων, μαρτυροῦν ποιές δυνάμεις μέσα στοὺς αἰδηνες κοινῆς ίστορίας διαμόρφωσαν τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς καὶ ποιοὶ δεσμοὶ τοὺς συνδέουν.

Συνοψίζοντας μποροῦμε νὰ πούμε διτὶ τὸ σύνολο τῶν εἰσηγήσεων καὶ τῶν ἀνακοινώ-

σεων κάλυψε κυρίως μόνον ἔνα τμῆμα, αὐτὸ τῆς Μαύρης Θάλασσας, και εἰδικότερα τῶν δυτικῶν παραλίων της, τοῦ Ιδιαίτερα ἐκτεταμένου θέματος τοῦ Συμποσίου. Στὸν τομέα αὐτὸν παρουσιάσθηκαν ἐνδιαφέρουσες εἰσηγήσεις και ἀνακοινώσεις, ποὺ συμβάλλουν στὴ διερεύνηση τῶν ἀρχαιολογικῶν και ἴστορικῶν προβλημάτων τῆς περιοχῆς.

‘Ως θέμα τοῦ ἐπομένου συνεδρίου δρίστηκε «Ἡ Γένοβα και οἱ γενονάτες ἔμποροι στὴ Μαύρη Θάλασσα».

Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων
Καβάλας

Χ. ΜΗΑΚΙΡΤΖΗΣ

Ο ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΚΑΛΟΘΕΤΟΣ
ΙΔΡΥΤΗΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ ΣΤΗ ΜΕΓΙΣΤΗ ΛΑΥΡΑ

Στὴν πολύτιμη σειρὰ Archives de l’Athos τυπώνεται γιὰ πρώτη φορά ἔνα χρυσόβουλλο τοῦ Ἄνδρονικου Β’ Παλαιολόγου ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1314 μὲ τὸ ὄποιο παραχωροῦσε στὸ μοναχὸ Ἰγνάτιο Καλόθετο τὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ στὴ Βέροια¹. «Ἐφ’ ὁ και τοῦ τιμιωτάτου ἵερομονάχου κυροῦ Ἰγναῖου τοῦ Καλοθέτου ἀναδεξαμένου πατριαρχικὸ γράμματι τὴν ἐντὸς Βερροίας σεβασμίαν μονὴν τὴν εἰς ὄνομα τετιμημένην τοῦ δεσπότου μου και σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, προβεβηκότες και προστάγματος τῆς βασιλείας μου κατὰ τὴν ζήτησιν αὐτοῦ,....., ἡ βασιλεία μου ἀσμένως τε και εὐμενῶς προσχοῦσα τῇ δεήσει αὐτοῦ τὸν παρόντα χρυσόβουλλον λόγον ἀπολύει,...». Ἀπὸ τὸ κείμενο συνάγεται ὅτι πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1314 ὁ Ἰγνάτιος Καλόθετος εἶχε πάρει πατριαρχικὸ γράμμα, ἵσως τοῦ βεροιώτη στὴν καταγωγὴ πατριάρχη Νήφωνα, και πρόσταγμα τοῦ Ἄνδρονικου Β’ Παλαιολόγου μὲ τὰ ὄποια τοῦ παραχωροῦσαν τὴ μονὴ. Σὰν ἐπισφράγισμα τῆς κατοχῆς τῆς μονῆς ἐκδίδεται στὰ 1314 τὸ χρυσόβουλλο. Στὴ συνέχεια τὸ κείμενο τοῦ χρυσόβουλλου ἀναφέρει: «ἔξεσται δὲ αὐτῷ και ὡς προείλετο διατρίβειν ἐν τῷ ἀγίῳ δρεὶ τοῦ Ἀθω πλείονος ἔρωτι ἡσυχίας, ἐντάξαι δὲ τῇ μονῇ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα τὸν τιμιώτατον ἐν μοναχοῖς κῦρον Ἀνδρέαν τὸν Καλόθετον μεθ’ ὧν ἐπάγεται μοναχῶν οἰκείων, ...». Ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα φαίνεται ὅτι ὁ Ἄνδρονικος τοῦ ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ κινεῖται ἐλεύθερα ἀνάμεσα στὴ Βέροια και στὸ Ἀγιονόρος ὄρος ἔχοντας τὸν πατέρα του και μερικοὺς μοναχοὺς στὴ Βέροια. Ὁ Ἰγνάτιος πρέπει νὰ βρισκόταν στὴ Βέροια στὰ 1314 και 1315, ἀφοῦ τότε τοῦ ἀποστέλλεται τὸ χρυσόβουλλο μὲ τὴν προνομιακὴ παραχώρηση κοιτότε τελείωσε ἡ διακόσμηση τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὸ ζωγράφο Γεώργιο Καλλιέργη². Γι’ αὐτὸ ἡ ὥριμη, ὅχι γεροντική, ἀντρικὴ μορφὴ στὰ πόδια τοῦ ἀγίου Ἀρσενίου σὲ τοιχογραφία τοῦ νότιου τοίχου τοῦ ναοῦ τοῦ «Χριστοῦ» πρέπει νὰ είναι ὁ Ἰγνάτιος και ὅχι ὁ πατέρας του Ἀνδρέας³. “Ἄν μάλιστα τὸ ἔνδυμά του είναι ἔνδυμα ἱερομόναχου και ὅχι μοναχοῦ, τότε θὰ

1. Ἡ ἔκδοση τοῦ κειμένου στῶν P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachrysanthou, Paris 1977, ἀριθ. 103. Παλιότερα τὸ περιχόμενο τοῦ ἐγγράφου εἶχε ἀποδώσει περιληπτικὰ ὁ Fr. Dölgert, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453, München-Berlin 1924-1965, IV (1960), n°. 2353.

2. Σ. τ. Πελεκανίδη, Καλλιέργης, δῆλης Θετταλίας ἀριστος ζωγράφος, Ἀθηναὶ 1973, σ. 7-12.

3. Δυστυχῶς ἡ τρίστιχη ἔμμετρη ἐπιγραφὴ ἀνάμεσα στὸν εἰκονιζόμενο και στὸν ἄγιο Ἀρσένιο είναι καταστραμμένη και δὲν βοηθᾶ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, βλ. Σ. τ. Πε-

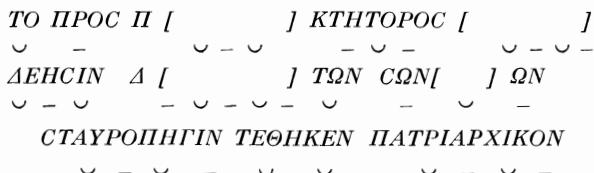
είχαμε έναν πρόσθετο λόγο νὰ πιστεύουμε ότι δὲ εἰκονιζόμενος εἶναι δὲ Ἰγνάτιος, ἀφοῦ τὸ χρυσόβουλλο διαχωρίζει σαφῶς τὸν τίτλο του ἀπὸ τὸν τίτλο του πατέρα του.

Τὸ σταυροπήγι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ λειτούργησε ἀναξάρτητο δὲ τὸ 1329¹. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο προσαρτήθηκε ὡς μετόχι στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας γιὰ λόγους ποὺ μᾶς εἰναι ἄγνωστοι· «ώσαντος κατέχειν καὶ τὸ μετόχιον, τὸ εὐρισκόμενον ἐντὸς Βερροίας, εἰς τὸ δύναμα τιμώμενον τοῦ Δεσπότου μου καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἥμῶν». Ἐτσι ἔξηγεῖται γιατὶ σήμερα τὸ χρυσόβουλλο τοῦ 1314 βρίσκεται στὴ Λαύρα.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ ἐπόμενου χρόνου (Σεπτέμβρης τοῦ 1330) ἀναφέρεται σὲ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Ἡσαΐα (1323-1334)² διτὶ δὲ Ἰγνάτιος Καλόθετος κατεῖχε ἔνα πατριαρχικὸ μονύδριο τοῦ ἀγίου Νικολάου, «τὰ Ρουσάλια», ποὺ παλιότερα ἀνήκε στὴ Λαύρα³. Είναι τελείως ἀνεξήγητο, γιατὶ τὸν ἐπόμενο μήνα Ὁκτώβριο τοῦ 1330⁴ δὲ ἴδιος πατριάρχης μὲ γράμμα του ἐπικυρώνει τὰ δικαιώματα τοῦ Ἰγνατίου Καλόθετου πάνω στὴ μονὴ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀφοῦ κατὰ τὰ φαινόμενα δὲ ἴδιος ἔλειπε ἀπὸ τὴ Βέροια καὶ ἡ μονὴ ἥδη εἶχε προσαρτηθεῖ στὴ Λαύρα. Φαίνεται διτὶ δὲ Ἰγνάτιος συνδεόταν μὲ τὴ μονὴ τῆς Λαύρας καὶ ἵσως δὲ ἴδιος εἶχε μεταβιβάσει σ' αὐτὴν τὰ δικαιώματά του γιὰ τὸ σταυροπήγι τῆς Βέροιας. Ο πατριάρχης Ἡσαΐας μὲ τὸ γράμμα τοῦ 1330 τοῦ δίνει ἀπόλυτη ἐλευθερία γιὰ μεταβίβαση τῶν τίτλων του σὲ ἄλλους δταν γράφει «..., ἔχειν τε τούτον (τὸν Καλόθετον) ἐπ' ἀδείας παραπέμψαι αὐτὸν (τὸ μοναστήριον) καὶ πρὸς ὄντινα βούλεται, ὥστε κατέχεσθαι καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ τὸν δημοιὸν τρόπον,...».

Ἀργότερα στὰ 1337 δὲ Ἰγνάτιος Καλόθετος ἐγκαταλείπει τὸ μακεδονικὸ χῶρο καὶ φεύγει γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη δπου μὲ γράμμα τοῦ πατριάρχη Ἰωάννη ΙΔ' Καλέκα «παρακελεύεται εἶναι... ἐν κατοχῇ τοῦ περὶ τὸν Ἀνάπλουν διακειμένου μοναστηρίου τοῦ εἰς δύναμα τιμώμενου τοῦ τιμίου ταξιάρχου τῶν ἄνω δυνάμεων Μιχαὴλ καὶ ἐπικεκλημένου τοῦ Σωσθενίου,...»⁵.

λ ε κ α ν i δ η, δ.π., σ. 11. Ὁ τελευταῖος στίχος μόνο σώζει ἀκέραια τὴ μετρικὴ του μορφὴ:

1. Σ ω φ ρ. Ε ὑ σ τ ρ α τ i á δ o u, 'Ιστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἀθω, «Ἐλληνικὰ» 2(1929) 356.

2. Fr. Dölgger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948, N. 101.

3. Actes de Lavra, δ. π., 71-72.

4. "O. π., N. 94.

5. F. Miklosich - J. Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, Βιέννη 1860, τ. 1, σ. 168.

Γιὰ τὴ μονὴ Σωσθενίου βλ. R. Janin, La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin, Ière partie, Le siège de Constantinople et le Patriarchat ecuménique, Tome III, Les églises et les monastères, Paris 1953, σ. 359-362. Τέσσερα χρόνια μετά τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Ἰγνατίου Καλόθετου ὡς ἱγούμενος τῆς μονῆς βρίσκουμε σ' αὐτὴν καὶ τὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ. βλ. J. Meyerendorf, Introduction à l'étude de Gregoire Palamas, Paris 1959, σ. 98-99. Τὸ γεγονός αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς τοῦ Παλαμᾶ πρέπει νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὴν παρουσία ἐκεῖ τοῦ Καλόθετου, δὲ ὅποιος κατὰ τὸν Meyendorf, δ.π., σ. 99, σημ. 14, θὰ μποροῦσε

Από τήν παράθεση τῶν κειμένων φαίνεται ότι ὁ Ἰγνάτιος Καλόθετος ἐγκαταλείπει ὁριστικά τὴν Βέροια γύρω στά 1329 μεταβιβάζοντας τὰ δικαιώματά του πάνω στὴ μονὴ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας. Ἐπίσης δὲν μποροῦμε νὰ ποδμε μὲ σιγουριά ότι ἀπὸ τὸ 1314 ὡς τὸ 1329 ἔμενε συνέχεια στὴ Βέροια, γιατὶ ἡδη μὲ τὸ χρυσόβουλλο τοῦ 1314 τοῦ ἐπιτρεπόταν ἡ παραμονὴ καὶ στὸ Ἀγιον Ὁρος «πλειόνος ἔφωτι ἡσυχίας». Φαίνεται ότι ἡ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ παρείχε τὴν ποθητὴν ἡσυχία.

Στὸ verso τοῦ χρυσόβουλλον τοῦ 1314 ὑπάρχουν τέσσερις ἐνδιαφέρουσες σημειώσεις: 1) «Χρυσόβουλλον τοῦ εἰς τὴν Βέρροιαν μετοχίου», 2) «Χρυσόβιουλλον τῆς Βερροίας διὰ τὸ μετόχιον τὸ εὐρισκόμενον ἐν αὐτῇ», 3) «Χρυσόβουλλον διὰ τὸ μετόχιον εἰς τὴν Βέρροιαν». Καὶ οἱ τρεῖς πρέπει νὰ είναι γραμμένες μετά τὸ 1329, ἐπειδὴ ὅλες ἀναφέρονται τὸ μοναστήρι ὡς ἔξαρτημένο μετόχιο. Ἡ δεύτερη σημείωση ἔχει κάποια οημασία, γιατὶ ἡ γενικὴ «τῆς Βερροίας» προδίδει τὸν τόπο προέλευσης τοῦ ἐγγράφου τὸ δόπιο πρωταρχικὰ δὲν ἀνήκει στὴ Λαύρα. Ἡ τέταρτη σημείωση ἀναφέρει: «Ο βασιλεὺς Ἀνδρόνικος χαρίζει εἰς Ἰγνάτιον Καλόθετον τὸ ἐν τῇ Βερροίᾳ μονύδριον· οὐτος ὁ Καλόθετος ἥλθε ἐδῶ καὶ ἡσύχασεν καὶ ἔκτισε τὸν ἄγιον Βλάσιον· ἔκει είναι ὁ ἴδιος ἔξωγραφισμένος. Ἀπὸ τότε ἔως τώρα τὸ παρόν είναι χρόνων 476». Ἡ τελευταία πρόταση χρονολογεῖ τὴ σημείωση στὰ 1790. Ἡ σημείωση γράφτηκε στὴ Λαύρα ἀπὸ τὸ χαρτουλάριο Κύριλλο Λαυριώτη¹. Ὅταν ἐπομένως γράφεται «ὁ Καλόθετος ἥλθε ἐδῶ καὶ ἡσύχασεν» ἐννοεῖται προφανῶς ἡ Λαύρα. Μόνο μιὰ ἀσυνταξίᾳ θὰ μποροῦσε νὰ συνάψει τὸ ἐπίρρημα ἐδῶ μὲ τὸ μονύδριον τῆς προηγούμενης πρότασης δίνοντας στὸ κείμενο τὴν ἔξης ἔννοιαν· «ὁ Ἀνδρόνικος χαρίζει τὸ μονύδριον τῆς Βέρροιας στὸν Ἰγνάτιον Καλόθετον. Ὁ Καλόθετος πῆγε στὸ μονύδριο, ἀσκήτεψε ἔκει καὶ ἔκτισε τὸν ἄγιο Βλάσιον». Ναός τοῦ Ἀγίου Βλασίου ὑπάρχει στὴ Βέρροια καὶ διατηρεῖ θαυμάσιες τοιχογραφίες τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ον αἰ., ἐποχὴ ποὺ δὲ τὸ Καλόθετος είναι βεβαιωμένο ότι ζούσε κατὰ διαστήματα ἔκει. Είναι δημος δυνατὸ νὰ είληε ἐπιζήσει μιὰ τέτοια παράδοση γιὰ ἔνα ναὸ τῆς Βέρροιας στὸ μακρινὸ Ἀγιον Ὁρος; Τὸ πρύγμα φαίνεται ἀπίθανο.

Στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας ἔζω ἀπὸ τὸ κύριο μοναστικὸ συγκρότημα ὑπάρχει ναὸς τοῦ ἄγιου Βλασίου². Μιὰ μαρμάρινη ἐπιγραφὴ ἀναφέρει ότι «ἀνακαινίσθη ἐκ βάθρων διὰ συνδρομῆς καὶ ἔξόδου τοῦ ἐν μοναχοῖς Ιωακείμ» κατὰ τὸ ἔτος ζΛζ, δηλαδὴ τὸ 1529. Ἐπομένως ἡ σημείωση τοῦ 1790 πρέπει ν' ἀναφέρεται σ' αὐτὸ τὸ μνημεῖο. Ἐπειτα

và τωτιστεῖ μὲ τὸν ἡσυχαστὴν Ἰγνάτιο «première victime des sarcasmes de Barlaam à Thessalonique». Ξέρουμε ότι ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς τὸ 1326 σὲ ἡλικία τριάντα χρόνων βρισκόταν στὴ σκήτη Βερροίας, τὴ σημειρινὴ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου κοντά στὸν Ἀλιάκμονα, καὶ παρέμεινε ἔκει ὡς τὸ 1331. Ἀμέσως μετὰ ἐπιστρέψει στὸ Ἀγιον Ὁρος καὶ ἀσκήτεψει στὸ ἡσυχαστήριο τοῦ ἄγιου Σάββα κοντά στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας. Μ e y e n d o r f, ὁ.π., σ. 58-59. Στὸ διάστημα 1326-9 οἱ δύο ἄνδρες πρέπει νὰ είληχαν γνωριστεῖ στὴ Βέρροια, ἀν καὶ δὲν είναι ἀπίθανο ἡ γνωριμία τους νὰ ἔται παλιότερη, ἀφοῦ καὶ οἱ δύο μόναζαν στὸν Ἀθω. Ἐπειτα τόσο ἡ σχέση τοῦ Παλαμᾶ ὅσο καὶ ἡ σχέση τοῦ Καλόθετου μὲ τὴ Μεγίστη Λαύρα δίνουν ἀρκετές πιθανότητες σὲ μιὰ τέτοια ὑπόθεση. Ἐπομένως ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς πρέπει νὰ βρέθηκε σὲ ἀρκετά γνώριμο περιβάλλον, διποὺ τὸ 1341 πῆγε γιὰ νὰ μείνει στὴ μονὴ Σωσθενίου.

1. Γιὰ τὸν Κύριλλο Λαυριώτη βλ. A. G u i l l o u, Les débuts de la diplomatie byzantine: Cyrille de Lavra, BCH 82(1958) 610-634.

2. Ὁ ἀρχιτέκτονας Μίλτος Πολυβίου φωτογράφισε καὶ σχεδίασε τὸ ναὸ τοῦ ἄγιου Βλασίου τῆς Λαύρας. Οσα στοιχεῖα χρησιμοποιῶ γιὰ τὸ μνημεῖο διφείλονται στὶς δικές του σημειώσεις.

στὴν κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 1529 ύπονοεῖται ἡ ὕπαρξη ἐνὸς παλιότερου ναοῦ στὴν Ἱδια θέση. 'Ο ναὸς χρειάζεται νὰ ἐρευνηθεῖ γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ὡς ποιὸ σημεῖο διατηρεῖται ὁ ἀρχικὸς πυρήνας καὶ ποιὰ ἦταν ἡ ἀνακαίνιση τοῦ Ἰωακείμ. Τὸ πρῶτο κτίσμα ἔγινε μὲ δαπάνη τοῦ Ἱγνάτιου Καλόθετου ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1315 καὶ 1330, ὅταν ἐκεῖνος κατὰ διαστήματα ἔμενε στὸ "Ἄγιον Ὄρος.

'Ο ναὸς τοῦ Ἀγίου Βλασίου τῆς Μεγίστης Λαύρας εἶναι κατάγραφος ἐσωτερικὰ χωρὶς νὰ διακρίνονται σήμερα ἵχνη παλιότερης τοιχογράφησης. 'Ανάμεσα στὶς παραστάσεις εἰκονίζεται καὶ ἔνας κτήτορας χωρὶς νὰ συνοδεύεται ἀπὸ ἐπιγραφή. Ἡ σημείωση τοῦ 1790 ἀναφέρει ὅτι μέσα στὸ ναὸ τοῦ ἀγίου Βλασίου εἶναι ὁ Ἱδιος ὁ Καλόθετος «ἐξωγραφισμένος». Βέβαια ἵχνη τοιχογραφῶν τοῦ 14ου αἰ. δὲν ὑπάρχουν οὔτε καὶ στὸ 18ο αἰ. πρέπει νὰ ὑπῆρχαν ἀφοῦ καὶ τότε ἡ μορφὴ τοῦ μνημείου ἦταν πάνω κάτω Ἱδια μ' αὐτὴν ποὺ διατήρησε ὡς τὶς μέρες μας. 'Ο χαρτουλάριος Κύριλλος ποὺ γνώριζε κάποια στοιχεῖα σχετικά μὲ τὴν Ἱδρυση τοῦ ναοῦ ἀλλὰ καὶ τὸν Ἱδιο τὸ ναό, ἦταν φυσικὸ νὰ ἔβλεπε στὸ πρόσωπο τοῦ εἰκονιζόμενου κτήτορα τὸν Ἱγνάτιο Καλόθετο, ἀφοῦ καμιὰ ἐπιγραφὴ δὲν καθόριζε τὴν ταυτότητά του. 'Υπάρχει βέβαια ἀκόμη μία ἐκδοχὴ ἂν καὶ ἀρκετὰ ἀπίθανη. 'Ισως τότε ποὺ ἔγινε ἡ τοιχογράφηση τοῦ ναοῦ νὰ θεώρησαν καλὸ νὰ παραστήσουν τὸν Ἱγνάτιο Καλόθετο ἀπὸ σεβασμὸ στὸ πρόσωπό του καὶ ἀπὸ ἐκτίμηση τῆς ἰδιότητάς του ὡς ἀρχικὸ κτήτορα τοῦ ναοῦ.

¹Εφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων

Θεσσαλονίκης

ΘΑΝΑΣΗΣ ΗΑΠΙΑΖΩΤΟΣ